

Milliyetçiler Derneđi Neşriyatı : 6

HUKUK İLMİNE
İSLÂMİN MÜHİM YARDIMLARI

HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA
HADİS'İN TEDVİNİ

Prof. Dr. M. Hamidullah.

İ s t a n b u l
1 9 5 8

Milliyetçiler Derneđi; çalışmalarını imkân nisbetinde geniş okuyucu kitlelerine arz ederek onları, Milletimizi vücuda getiren kıymetler üzerinde düşünmeye sevk etmek gayesini gütmektedir.

İşte bu maksatla: 28-Ocak-957 tarihinde Eminönü Öğrenci Lokalinde tertib ettiği ve Haydarabad Osmaniye Üniversitesi Devletler Hukuku Profesörü Dr. M. HAMİDULLAH'ın HUKUK İLMİNE İSLAMIN MÜHİM YARDIMLARI mevzulu konferans metnini takdim etmektedir.

Kemal KUŞÇU'nun tercüme ettiği konferansa ilâve olarak muhterem Profesörün, Nafiz DANİŞMAN tarafından tercüme edilerek İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde neşredilen diğer bir yazılarını da sunmayı faydalı gördük.

Milliyetçiler Derneđi Merkezi :
Çemberlitaş, Gazi Atikali Paşa Camii So. No. 13/1
İSTANBUL

HUKUK İLMİNE İSLÂMİN MÜHİM YARDIMLARI

Prof. Dr. M. HAMİDULLAH

Müslümanların hukuk ilmine yardımları o kadar mühim ve o kadar çokturki kısa bir konuşmada bunu hakkile belirtmek gayri mümkündür. Bu itibarla burada ancak bazı olaylara işaret edeceğim ki bunlar kendi kanaatime göre daha iyi tanımağa lâyıktırlar.

1. En eski devirlerdenberi insan cemiyetinde devletler mevcut olmuşlardır; bunların içinden iyi ve hayırhah hükümet örneği olarak kalmış olanlar da vardır. Bununla beraber benim bildiğime göre İslâmdan evvelki devirlerde hiç bir hükümdar, kendi devletine yazılı bir Teşkilâtı Esasiye (Anayasa) vermediği düşünmemiştir. Şüphesiz Aristo tarafından yazılmış bir Atina Anayasası vardır, fakat bu bir tarihçi tarafından yapılan tarihi bir tariftir, resmi bir Emirname, devlet reisi tarafından ilân edilmiş bir kanunu esasi değildir. Nektar garip görünürse görünsün, bir devletin yazılı ilk Anayasası dünyada bir ümmiden, İslâmın mukaddes Peygamberinden çıkmıştır. Filhakika hicretin birinci senesinde (Milâdın 622. senesinde) Medineye geldiği zaman Peygamberimiz bir Site devlet kurdu ve ona, devlet reisinin olduğu kadar tebasının da hak ve vecibelerini tasrih eden, gayrimüslim teba için dinî müsamahadan bahseden, bir nevi içtimaî sigorta tesis eden ve istikrarlı bir siyasetin anahtarlarını gösteren bir Anayasa verdi. 55 maddeyi ihtiva eden metin bir bahtiyarlık eseri olarak bize kadar tamamile geldi. Türkçe de dahil olmak üzere dünyanın bütün mühim dillerinde tercümeleri mevcuttur.

2. Aynı vechle müstakil devletler arasında, sulh zamanında olduğu kadar harp ve bîtaraflık zamanlarında da müna-sebetleri tanzim ve idareye yarayan bir kanun olan Devletler Hukuku ötedenberi bir vakıa olarak mevcuttur; fakat İslâmdan evvelki eski devirlerde bu ne hukuktan ve ne de millet-

lerarası idi, ve bir müstakil varlığa da sahip de değildi. Filhakika Konfüçyüs, Kotilya, Aristo ve başkaları İslâmdan evvelki devirlerde bu husustan bahsetmişlerdir. Fakat bundan hukuk eserlerinde değil siyasi ilimlere ait eserlerde bahsetmişlerdir, diğer bir tabirle hükümdarların kendi aralarındaki muameleleri tamamen keyfi idi ki yalnız şahıstan şahısa, devirden devire değişmekle kalmıyor, ihlâli ve nazarı dikkate alınmaması halinde hiç bir müeyyede de malik bulunmuyordu. Müslümanlar bunu (Siyer) diye adlandırırılarki bir hükümdarın yabancılara karşı hattı hareketi, muamelesi mânâsına gelir. Bugün hâlâ mevcut olan ilk fıkıh eseri imam Ebu Hanifenin üstadlarından Zeyd bin Ali'nin (vefatı 120. H.) (Al-Macmu) adlı eseridir. Bu eserde daha o zaman Siyer faslı mevcuttu; o zamandanberi bütün fıkıh eserleri yani İslâm hukuku eserleri böyle bir bahsi ihtiva ederler. Milletler arası vasfına gelince, eski zamanlardan bahsetmesek bile modern Avrupada 1856 senesine gelinceye kadar Milletlerarası hukuk Garpte hristiyan milletler arasındaki hukuktan başka bir şey değüdi. Türkiyenin o tarihte Avrupalı milletler camiasına kabulü ile, şümülü Garplıarca milletler arası bir hale getirilmeğe başlandı. 1956 aralık ayında Sebilürreşadda intişar eden bir makalede zamanımızdaki Devletler Hukukunun Türkiye dolayısıyla milletlerarası birhale getirildiğinin yüzüncü yıldönümü münasebetile bundan bahsetmiştim, ve hatırlatmıştim ki müslümanlar indinde bu hukuk, olduğu gündenberi milletlerarası bir mahiyeti haizdi ve din, hattâ medeniyet seviyesi gözetilmeden dünyanın bütün milletlerine tatbik ediliyordu. Ve nihayet müstakil bir ilim olarak mevcudiyetine gelince, bu (Hicretin 150. senesinde vefat eden) imam Ebu Hanife ile başlar. Bu mevzu üzerindeki konferansları Ebu Yusuf, Muhammed eş - Şeybani ve diğer tilmizlerinin eserleriyle bize kadar gelmiş bulunuyor. Aynı suretle muasırları olan imam Malik, Evzai ve diğerlerinin hepsinin Kitabüs-Siyer adı altında yazdırdıkları kitaplar, İslâmın te'siri altında bu konuya dair Avrupada ilk defa yazılan eserden tam bin sene evvel yazılmış bulunuyorlar.

3. İslâm, İnsana ahenkli ve müvazeneli bir tekâmül bahsetmek için (gelişme sağlamak için) hayatın bütün vechelerinde bir mutabakat yaratmak kabiliyeti ile ortaya çıktı. Yalnız ruhun terakkisi, yalnız maddenin terakkisi insanın tam bir tekâmülü olamaz. Namaz ve oruç üzerinde ısrar eden İslâmın hükümete vergi vermeği imanın erkânından biri mertebesine yükseltmiş olmasına hayret etmiyelim. Kur'anda yirmi kadar

yerde (namaz kılız) emri (vergi veriniz) emrile yanyana beyan edilmiştir. Zekât kelimesi sadaka (yani merhamet saikasile verilen para) mânasına hiç gelmez. Peygamberimiz ve Hulâfayı Raşidin zamanında müslümanların verdiği her nevi vergiye zekât deniliyordu; çiftçinin verdiği Zekât'ül Ard, maden çıkarana verdiği Zekât'ül Maadin deniliyordu; hülâsa, tasarruf edilen paranın üzerinden olduğu kadar çoğalmakta olan her nevi malın üzerinden verilen vergiye o zamanlar zekât deniliyordu, bu gün yalnız tasarruf edilmiş paranın üzerinden verilen vergi halk arasında zekât olarak biliniyor, fakat ne Kur'anda, ne de İslâmın ilk zamanlarında zekât yalnız bu nevi vergiye münhasır değildi. Hükûmete vergi vermek mecburiyetini vicdanlara yerleştirmek gayesiledirki İslâm onu yalnız imanın erkânından biri mertebesine yükseltmekle kalmadı, ona ahlâkı güzelleştirmeye yarayacak isimler de verdi: Zekât temizleme, saf kılma mânasına gelir, aynı mânaya gelen Sadaka doğruluğu, samimiyeti ve bir diğer muadili olan Hak kelimesi de Hukuk ve ahlâka uygun, dürüst mânalarına gelir. Hükûmet vergilerini bu şekilde kudsî bir mahiyet verilerek telâkki edilmesine öyle tahmin ederim ki modern hükûmetlerin hiç bir maliye vekili itiraz etmez.

4. Dünyada devletler mevcut olduğu zamandanberi devletin tebaası, sakinleri vergi veremişlerdir. Vergilerden bahsederken İslâmdan evvelki müdevvenatı kanuniye vergi toplamak ve geliri çoğaltmak vasıtalarından başka birşey düşünmemişlerdi. Benim bildiğime göre - ister dünyevî ister dinî olsun - eski zamanların hiç bir kitabı münhasıran ve daima devlet reisinin keyfine kalmış olan devlet gelirinin sarfını bir kaideye bağlamamışlardır. İşte mukaddes Kur'andır ki ilk defa ve hatâ yegâne olarak İslâm devletinin bütçe prensiplerinden bahsetmiş ve onu tesbit etmiştir. Biraz evvel gördüğümüz gibi Peygamber zamanında ve Hulâfayı Raşidin zamanında, ganimet, cizye ve saire gibi muvakkat gelirler istisna edilirse İslâm devletinin vergilerine zekât, sadaka deniliyordu. İmdi Kur'an zekâtın kaynaklarını ve tarifelerini tasrih etmekle beraber bu devlet gelirinden kimlerin istifad edebileceğini, üzerinde ısrarla durarak ilân etmiştir.

«Devlet geliri münhasıran fukaraya, mesakine, memurlara, kalbleri kazanılması lâzımgelenlere, kölelerin ve bap esirlerinin kurtarılmasına, ağır borç altına girmiş olanlara, Allah yoluna ve yolelara mahsustur. Bu Allahın bir emridir ve Allah İyibilen ve Hâkimdir.»

Hazreti Ömere atfolunan meşhur bir tefsire göre (fukara) müslümanlar arasındaki yoksulları, (mesakîn) de gayrimüslimler arasındaki yoksulları ifade eder. Zekâtıtan istifade edenler çok olduğu gibi o zamanlar zekâtı toplayan, hesap eden, sarfeden bütün memurlar da gerek Peygamber zamanında ve gerekse Hulâfayı Raşidin zamanında devlet memurlarının hepsini içine alıyordu. Klâsik müelliflerin açıkça tasrih ettikleri gibi kalbleri kazanılacak olanlara verilen paralar, büyük bir kısmı gayrimüslimlere verilen devletin Gizli Tahsisatı demektir. Hiç bir din bilmiyorum ki Kur'anın yaptığı gibi hükûmete, genurinden bir kısmını kölelerin hürriyete kavuşturulmasına tahsisini bir vazife olarak tahmil etsin. Ağır borç altına girmiş olanların yardımına koşmak öyle bir idealdir ki Yirminci asrın sosyalist devletleri bile buna hâlâ erişememiştir. Halbuki müslümanlar bunu 14 asır evvel tatbik ediyorlardı. Fisebilillâh (Allah Yolunda) nın şumulü hukukculara göre ordudan camie kadar Allah dâvasında her şeyi ihtiva eder. Yolculara, nihayet yalnız bedava iskân ve iâşe edilmek suretile değil, emniyet, sağık ve nakliye şartlarının iyileştirilmesi suretile de yardım edilebilir. Bu günün medeni hükûmetleri turistlere ağır vergiler yüklerken, biz onlar için para harcıyorduk. Son bir söz daha: Devlet geliri hükûmdarın şahsî serveti olmak şöyle dursun Peygambere ve kabilesine haram ilân edilmişti. Eğer Devlet reisi umumî itimadı kötüye kullanamazsa, alt kademedekiler bunu daha az yapabilirler.

5. Müslümanlardaki Hukuk felsefesi haklı olarak herkesin takdirini kazanmıştır. İslâm kanunu, tebanın üzerine ağır basan bir angarya değil akla uyan bir şeydir. Filhakika müslüman hukukcular derlerki hukukî ahkâm Husn (iyi) ve Kubh (fena) üzerine istinad eder: o halde iyi olanı yapmalı ve fena olanlardan kaçınılmalıdır. Ve şeylerin iyi ve fenası nisbi olduğundan ilâve ederler ki eğer birşey safi (tamamile) iyi ise bu mecburidir, yani (vacib) veya (farz) dır. Eğer bir şeyde iyilik yalnız galip ise o şayanıttaktır yani (müstahab) dır; eğer iyi ve fena birbirine müsavi veya gayrimevcut ise bu kanun nazârında farksız yani (mubah) dır; eğer bir şeyde fenalık galip ise onu yapmak çirkin yani (mekruh) olur; eğer fenalık kat'i surette mevcut ise bu yasak yani (haram) dır. İnsanın hattihareket kaidelerinin bu beş nev'e taksimi yalnız ma'kul olmakla kalmaz, İslâm kanununun vahye müstenid ve ilâhi menşe'li olması beraber akle ve akliselime (sağduyuya) da muvafık olduğunu gösterir. Bunun böyle olduğunu keşfetmek bize düşer.

6. Sözü bitirmek için İslâmın en mühim yardımlarından birisinden bahsedeceğim: İslâmdan evvel Hukuk ilminin mevcut olmadığını işitmekten büyük bir hayrete düşmeyiniz. Tekrar ediyorum: Hukuk ilmi İslâmdan evvel mevcut değildi. Çinlilerin, Babillilerin, Hinduların, Yunanlıların ve Romalıların ve diğerlerinin ancak kanunları vardı, fakat hattihareket kaidele-
rinin üstünde mücerred bir hukuk ilimleri yoktu. Bu hukuk ilmi, kanunun kaynakları, hukukun felsefesi, teşri metotları tefsir, tatbik vesaire gibi meseleleri ele alır. Dünyada böyle bir mevzu üzerine yazılmış en eski eser, mücerred Hukuk ilmi-
nin vazii imam Şafinin Hukukun kökleri (Usul'ül Fıkh) tes-
miye ettiği (Risale) adlı eseridir; ona göre bu ilim, kökleri teşkil ettiği halde Kanun Kaideleri dalları (furuu) teşkil eder.

Eskiler yalnız dallara (furuu) maliktiler; müslümanlar yalnız furua maik omaka kalmadılar, (usulü) kökleri düşünen-
ler de evvelâ onlar olmuş oldu. Müslümanlarda Usul'ül Fıkh tarihini tetkik ederken müessisi imam Şafii'den sonra bu ilmin tekâmül ve inkişafını Türklere borçlu olduğunu görmekte hay-
retlere düştüm: Matürdî, Cassas er Razi, Dabusi, Serahsi, Ebu'l
Yüsr Pazdavi, Ebu'l Usr Pazdavi, Alauddin Semerkandı hemen
hepsi Orta Asya menşe'li yani Türk idiler. Eski Türkler dün-
yanın hiç bir yerinde, ne Romalılarda ne Çinlilerde ve ne de
diğer milletlerde mevcut olmıyan bir Hukuk ilmini icad etmek
kabiliyetini gösterdiklerine göre öyle ümd edilirkî yeni Türk-
ler, mazilerinin mirasını tetkik ve onların kıymetini takdir et-
tikden sonra diğerlerinden iktibas ve onları takip yerine, baş-
kalarına yeniden şerefli bazı şeyler vermeği ve onlara rehber
olmağı bileceklerdir.

Hazreti Peygamber zamanında Hadisin tedvinî

Prof. Dr. M. HAMİDULLAH

İlimin afeti unutkanlıktır. Yazıda olduğu gibi ezberde de böyledir. Gündelik olaylar arasında gözümüze çarpan şöyle bir olay var. Bir şeyi yazdıktan sonra onu bir daha gözden geçirdiğimizde, yanlışlığımızı görürüz: bir kelimeyi tekrar etmiş, diğerini atmış, bazı imlâ hataları yapmış ve yahut buna benzer diğer hatalara düşmüş olduğumuz gözümüze çarpar. Ezber işlerinde de vaziyet böyledir. Yani bazı kimseler, belledikleri şeyi ezberden okurken kimi yerlerini unuttuklarını görürler. Unutkanlık afetinden yalnız Allah masundur. Yalnız yazıya ve yahut yalnız ezbere güvenen bir kimsenin bilgisi, hata ve unutkanlıktan şalim olamaz. Dolayısıyla insan her iki vasıttan aynı zamanda yardım dileyip, meram ettiği şeyi hem yazmalı hem de ezberlemelidir. İlim yapmak istedikçe her iki vasıtaya müracaat etmelidir ki, birisinde yanılırsa onun yanlışını diğeri düzeltsin. İşte İslâmın ümmî olan ümmeti de aynı şeyi yaptı..

Peygamber Efendimiz sallallâhü - aleyhivessellem «Ümmîler arasında bir Resül» idi. Bununla beraber Resüle nazil olan ilk vahiy, okumak emri ile - bilinmiyen bir şeyi bilmeye yardım eden - kalemin övgüsüne ait idi. Bu münasebetle Allah (Cibril vasıtası ile ona) dedi ki: «Oku, yaradan Rabbinin, insanı kan pıhtısından yaradan Rabbinin adı ile oku. Mükerrerlerin en mükerremi olan Rabbin kalemle öğretti. İnsana bilmediklerini öğretti». Hadisi - şerifte boş yere denmemiş: Allah her şeyden önce kalemi yarattı. İşte böyle bir Peygambere her şeyden çok ilimle uğraşması yaraşır. Medineye hicret edince, her istediğini yapmak için burada bol miktarda yardımcı, silâh, malzeme ve hürriyet buldu. Medinede ilk inşa ettiği bina, Mescidi Nebevi oldu. Bu mescitte gündüzleri ilim öğrenen şakirtlere sınıf vazifesi gören ve geceleri yatakhane vazifesi gören bir nevi koğuş vardı ki ona «Siffa» denirdi. Siffa'î - Şerif, Müslümanların ilk yurtlu üniversitesi idi. Tarihçiler, bize Peygamberin emri ile Siffada ders veren hocaların isimlerini

zikretmiş ve orada okuyup öğrenen yüzlerce kişinin ahvalinden bahsetmişlerdi.

Mekkede yazı, İslâmlıktan önce dahi az kimseler tarafından olsa da, pek alâ biliniyordu. Ezcümle Abbasi Halifesi Memûn'un dolabında, Abdül - Müttalibin eliyle yazılmış bir borçlanma senedinin bulunduğu rivayet edilmektedir. (1) Varaka bin Nevfelî'in, İslâmlıktan önce İncili arapçaya tercüme etmiş olduğu da rivayet edilir (2). Yedi muallâkatının da yazılarak Kâbeye asılmış oldukları malûmdur. Peygamber Aleyhisselâm, şirki ve putlara ibadeti takbih etmiş olmak sebebiyle, onun soydaşları olan Haşim oğullarına karşı bir boykot kararname-si de yazılıp asılmıştı.

Hadis, Peygamber Aleyhisselâmın sözlerinden, yaptıklarından ve takrirlerinden ibarettir. Sözün en sahîh ve en sadık olanı her nekadur Kur'an ise de, biz burada yalnızca Peygamberimize ait olan Hadislerden bahsedeceğiz. Hadis üç suretle yazılmıştır: 1 — Peygamber Aleyhisselâmın emriyle yazılan resmî vesikalar. 2 — Peygamberin emriyle yazılmış olan gayri resmî vesikalar. 3 — Asri-nebevide Sahabenin yazdıkları yazılar.

Resmî vesikaların tahririne Hicretten önce başlandığı görülmektedir. Meselâ Müslümanların Habeşistana hicret ettiklerinde, Peygamberimiz Necâşiye bir nâme yazarak ona iki amcazadesi, Cafer bin Ebi Talip ile Talibi tanıtmış ve Necâşiye «sana Cafer ve başka Müslümanlar vasıl olduklarında, onlara mihmandarlık et» diye hitap etmişti (3). Bir kaç müverrih derki, Temîmül-Dârî Mekkede Hicretten önce Müslüman olduğu zaman, Peygamberden şöyle bir talepte bulunmuş: Allah, Peygambere Filistinin fethini müyesser kıldıkta, Peygamberimiz, Temîmül Dârîye Hebrun ile başka kasabaların gelirlerini bağışlayacak. Peygamberimiz dahi mumaileyhin bu talebini kabul etmiş ve ona bu mânada bir de mektup yazmıştı (4). Bundan başka Peygamberin Hicret yolunda iken, rastladığı müdlicli Sürakâya bir emân mektubu yazdığı malûmdur (5). Bundan başka Peygamberimiz, Medineye varınca bu şehrin müslim ve gayri müslim halkını topladı. Onlara danıştıktan sonra, burada kurduğu şehir devletini ana yasasını yazdı (6). Bunun asıl mühîm olan tarafı şudur ki, bir devlet reisi tarafından dünyada yazılan ilk anayasa kanunu olmasıdır. Burada devlet reisi ile tabaasının karşılıklı hakları ile vecibeleri yazılmıştır. Ne güzel bir talihimiz varmış ki, bu kıymetli vesikamızın metni elimizde tam olarak varmıştır. Metin 52 maddeden ibaret olup içinde

savunmadan, adâletten, iştinâî teminattan, gayri müslim tebaanın durumlarından ve onlarla tesis edilecek münasebetlerden bahsedilmektedir. Her devletin arazisi nasıl sınırlanırsa, Peygamberimiz Medine şehir devletinin de sınırlarını tahdit etmişti. Râfi' bin Hadîc Raziyallahu anhu derki: (Medine, Resulullah aleyhissellemin harâm kıldığı bir Haremdir. Bu ise nezdimizde saklı duran havlânî bir deri üzerine yazılıdır (7). Bu sırada Peygamber Sallallahü Aleyhisselâm, Müslümanların sayılmasını emretti. Buhârî «Sahih» inde (8) derki: «Resulullah Sallallahü Aleyhivessellem dediki; İslâm olduklarını söyleyenleri bana yazınız. Ona bin beş yüz er (adı) yazdık.» Peygamberimiz, Aleyhisselâm, bu işleri, yoluna koyduktan sonra, Hicretin ilk senesinde Medineden çıkarak Cüheyne, Gifâr, Damra, Müdlic ve daha başka kabilelerin diyarına gitti; onlarla - metinleri elimize varan - muâhedeier akdedip yazdı; daha sonraki yıllarda, araziyi ve su kaynaklarını dirlik olarak dağıttı; emân mektupları yani barış muahedeleri yazdı; askeri ve sivil reislere emirler yazdı; onların sorularını yazıyla cevaplandırdı; hatalarını düzeltti; hattâ bir defasında Mekkelilerden Zemzem suyunu istedi. Bundan başka Kaysara, Kısraya, Makavkas'a, Necâşiye ve daha başkalarına mektuplar yazarak İslâm dinine davet etti. (Mukavkasa yazdığı mektubun aslı, İstanbul Topkapı Sarayında mevcuttur). Valilerine zekâtın kaynakları, yaralama vakalarında âzânın kıymeti ve saire hakkında tarife listeleri hazırlayıp gönderdi. Peygamberimiz zamanında yazılmış vesikaların sayısı üçyüzü geçmektedir. Bunları (Peygamberin ve Raşit Halifelerin devrine ait siyasi vesikalar) adı altında toplayıp bastırmışım. Bu vesikaların ikinci baskısı Mısırdaki makina altındadır.

Peygamberin emriyle yazılan gayri resmi vesikalar meyanında şunu zikretmek mümkündür. Buhârî (9) der ki: «Peygamber Aleyhisselâmın Mekkenin fethinde irad ettiği mühim nutku, Ebu-Şâh adındaki Yemenli bir Müslüman dinlemiş ve Peygamberden o nutkun yazılarak kendisine verilmesini istemişti. Peygamberin emriyle adamın arzusu yerine getirildi».

Sahâbenin çoğu ise rivayet ettikleri Hadisleri bizzat kendileri kaleme almışlardı. Onlardan ancak bir kısmının isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz.

- 1) Tirmîzî (10) derki «Ansardan biri, Peygamber Aleyhisselâmın huzuruna gelerek, Efendimizin söylediği mev'ize ve hikmetleri zihninde iyi tutamadığından ikâvet etti. Pe -

gamber Aleyhisselam Ensariye: Sağ elinden yardım dile, yani (söylediklerimi yaz) dedi: Ansârının Peygamberin nasihatını muhakkak tutmuş olması lâzımdır.

- 2) Abdullah Bin Amir bin el-As, Peygamberden duyduklarını yazardı. Halk onu bu işten men ederek dediler ki: (Resul bir insandır, bazan râzı bazan öfkeli olur) Abdullah bin Amir meseleyi Peygamber Aleyhisselâma sordu. Efendimizde ona dediki: «Yazmaya devam et» Abdullah Bin Amir bir daha sordu: «Rıza ve öfkeniz halinde dahi yazayım mı?» Peygamber ona dedi ki «evet rıza ve öfkeniz halinde dahi yaz» ve eliyle Mubarek ağzına işaret ederek şu sözleri söyledi: «Çünkü buradan yalnız hak sözü çıkar» Abdullah bin Amir, topladığı hadislerin mecmûna (El - Sahifetül - Sâdika) adını verdi. Bu mecmua onun çocuk ve torunları nezdinde asırlarca kaldı (11).
- 3) Yine Abdullah Bin Amir Raziyallahü anhü'den rivayet edilirki: Bir gün şakirtlerinden biri ona Kostantiniyye ne zaman fethedilecek diye sordu. Bu soru üzerine Abdullah Bin Amir eski bir sandık getirdi, ve oradan çıkardığı bir kitabı gözden geçirerek, şu ibareyi okudu: «Günün birinde Peygamber Aleyhisselâmın etrafına toplanmış, söylediklerini yazıyorduk. Orada bulunanlardan birisi şöyle bir soru sordu: Kostantiniyye mi Roma şehri mi fethedilecek? Peygamber dedi ki: Önce Hirakl oğlunun şehri fethedilecektir (12).
Bu rivayetten şunu da anlıyoruz ki, Abdullah bin Amirden başka sahabe dahi, Peygamberden duydukları Hadisleri yazıyorlardı.
- 4) Peygamber Aleyhisselâm, Medineye muhaceret edince, Enes bin Mâlik'in anne ve babası, onu Peygamberin huzuruna getirerek dediler ki «Ya Resul-Allah, bu çocuk yazı yazmasını bilir. Size hizmet etmesine müsaade ediniz) bunun üzerine Enes, Peygamber Aleyhisselâmın vefatına kadar evinde hizmet etti. Bu suretle herkesin işitip göremeyeceği şeyleri Enes bilip öğrenmek ve onları yazmak fırsatını buldu. Enes'in şakirtlerinden biri dediki «Çok olduğumuz (veyahut başka bir ibareyle Enes'in üzerine çok düştüğümüz) zamanlarda, bize bir takım defterler çıkarıp derdiki: Bunlar yazdığım ve Peygamber Aleyhisselâti vesselâma arz ettiğim şeylerdir» (13). Bu rivayetten anlaşılacağı veçhile, Enes Peygamberden yalnızca gördüğünü

ve işittiğini yazmamış; arasıra - Peygamberin boş vakitlerinde - evvelce yazdığı hadisleri ona arz edip, okur, Peygamber de yanlışlarını düzeltmesini emredermiş.

- 5) Ebu Hüreyrenin şakirtlerinden biri derki: «Ebu Hüreyre kendisinden rivayet ettiğim bir Hadisi inkâr etmişti. Ona dedim ki: Ben bu Hadisi senden duymuştum, Ebu Hüreyre dediki: Öyleyse o Hadis yanımda yazılıdır; ve beni elimden tutarak evine götürdü. Bana ve orada bulunan başka kimselere Resullullâhın Hadislerinden toplanmış bir çok kitaplar gösterdi. Mevzuubahis olan Hadisi de bulduktan sonra dediki: Sana demedim mi.. Şayet o Hadisi söylemişsem, yanımda yazılı olması lâzımdır» (1).
- 6) Müslim «Sahih» inde rivayet ederki: «Câbir Raziyaallahu anhü, Hac hakkında bir risale yazdı. Câbir bu risalede Vedâ Haccini ve bu haccde Peygamberin irad ettiği meşhur nutkunu da zikretmiş olabilir. «Câbirin sahifesi» diye anılan eserin bu risaleden başka birşey olduğu rivayet edilir.
- 7) Samüre Bin Cündüp Raziyaallahu anhin nezdinde (çok ilim ihtiva eden bir hadis nüshası) nın bulunduğu da rivayet edilmektedir. (15).
- 8) Saad bin Übâde Raziyaallahu anhin dahi Resulün Hadisleri hakkında bir sayfa yazmış olduğu, çocukları tarafından rivayet edilmişti (16).
- 9) İbnî Abbasın vefatında, bir deve yükü kitaplar bırakmış olduğu rivayet edilir. Ancak bunları Peygamberin vefatından sonra yazmış olması muhtemeldir.

Bu rivayetlere benziyen daha nice rivayetler vardır. Fakat şimdi yukarıda verdiğimiz örneklerle iktifa ediyoruz. Şu kadarki Peygamberin asrında yazılan Hadis sayısının yirmibini geçtiği söylenebilir. Abdullah bir Amir, Enes ve Ebu Hüreyre çok Hadis yazmış olan sahabelerdendir.

HADİS YAZMANIN NEHYEDİLMİŞ OLMASI MESELESİ

Peygamber Aleyhisselâmın Hadis tedvinini nehyetmiş olduğu hakkında bazı rivayetlerin bulunduğu ve bu sadette «benden yalnız Kur'an yazınız» demiş olduğu, rivayet edilmektedir. Bu meseleyi yakından tetkik edince gördüm ki, Hadisi, bu şekli ile Peygambere isnat eden yegâne Sahabî, Ebu Said

El-Hudrî Radiyallahü anhüdür (17). Bu hadisi keserek kendi kafalarına göre rivayet edenler meyanında İbni Abbas, Zeyd bin Sabit ile Ebu Hüreyre bulunmaktadırlar.

Bilindiği gibi, Ebu Said El-Hudrî ile Zeyd bin Sabit, Hicretin beşinci yılına rastlayan Hendek gazvesinde, henüz onbeş yaşına basmamış çocuklardı. İbni Abbas onlardan da küçüktü. Yaşlarının küçüklüğü dolayısıyla Peygamber, onları büyük kimseler gibi, Hâdis yazmaktan menetmiş olabilir. Fakat aynı kimseler, erkek sayılacak çağa girince, böyle bir mümanaata hacet kalmadığı için, onların da Hâdis tedvinine başladıklarını görüyoruz. Hele bunlardan İbni Abbas ziyasediyle Hâdis yazmıştı. Bu memnuiyeti bize rivayet edenlerden birisi olan Ebu Hüreyre dahi çok Hâdis yazmıştı.

Hatıra şöyle bir ihtimal daha gelebilir: Müslümanlar, kâğıt kıtlığı dolayısıyla bazı anlarda Peygamberden duydukları Hâdisleri Kur'an yapraklarının hâşiyelerine yazmış olabilirler. Bunu gören Peygamber Aleyhisselâm, bu halin ileride Hâdis ile Kur'anın birbirleriyle karıştırılmalarını ve Hâdisi yazanlar için, veya çocukları için, iltibası mucip olacağını düşünmüş bulunduğundan, Mushafın kenarlarına Hâdisin yazılmasını menetmiş olabilir. Bu ihtimali destekliyen olaylardan biri de şudur: Hazreti Ömer, Kur'anın yaprakları üzerine Kur'andan başka bir şey yazılmamasını emrederdi.

Bu nehyi başka türlü te'vil edenler de vardır. Her ne hal ise, Sahâbei Kiram bu nehyi umumî ve kat'î bir mânada anlamamışlardı. Ezcümle Ebu Bekir Hazretleri hakkındaki rivayet bu merkezdedir. Bizzat kendisi, yazmış olduğu 500 Hâdisi itlâf etti ise, (18) bundan maksadı Peygamberin bu yoldaki tasavvur edilen nehyine uymak değildi. O, yalnızca Peygamberden naklettiği kelimelerde yanılmış olmaktan sakınmak istemişti. Ömer bin El-Hattab Radiyallahü Anhü dahi Hâdis toplamak istemişken bu işten vazgeçti (19). Onun da bu hususta fikir değiştirmiş olmasına sebep, başka olup, tasavvur edilen nehiy değildi. Bu yüzden diyebiliriz ki, Ebu Bekir ile Ömer gibi büyük Sahâbe bu nehyi, umumî ve şümüllü bir mânada anlamamışlardı. Mümanaat muayyen bir zamana ve muayyen şahıslara mahsus idi..

HADİSİN NESİLDEN NESİLE İNTİKALI

Buhârî ve Müslimin Hâdis kitapları ve bunlara mümasil kitapların İslâmlar nezdinde haklı olarak büyük önemleri var-

dır. Öyle ki muhaddislerin leh veya aleyhlerinde, taassuba kapılmadan, sırf ilmi bir tarafsızlıkla düşünürsek görürüz ki bu Hadislerin Peygambere mensup olduklarını iddia eden Buhârînin yalan söylediğini düşünecek ve bu Hadisleri bizzat kendisinin yapıp yakıştırarak Peygambere atfettiğini söyleyecek kimseler çıkabilir. Evet Buhârî bize naklettiği Hadislerin isnatlarını da (yani kimlerden alındıklarını da) zikretmemiş olsaydı, bu gibi kimselerin şüphelerine cevaz verilebilirdi. Mîsal olarak Buhârînin bir isnat silsilesini ele alalım: Buhârî Hadislerinden birini İbni Hanbelden, bu da Abdül Razzaktan, bu da Ma'merden, bu da Hemmâmdan, bu da aynı Hadîsi Ebu Hüreyreden almış.

İlimi ne yâver bir talihi varmışki, elimize Buhârînin «Sahih» i nasıl geçtiyse (Buhârînin ondan müstefit olduğu) İbni Hanbelin de «Müsned» i böylece elimize geçmiştir. Müsne-de baktığımızda (ki bugün basılmıştır) Buhârînin yalan söylememiş olduğunu gördük. Zira aynı Hâdis İbni Hanbelin (Müsned) inde dahi mevcuttur. Bu durum karşısında şöyle bir fikir yürütenler çıkabilir. Evet Buhârînin kendisi yalan söylememiş ama İbni Hanbelin yalan söylemiş olması muhtemeldir. İbni Hanbel ise aynı Hadîsi Abdül Razzaktan aldığını iddia etmiştir.

İlim tarihinin ne güzel bir cilvesidir ki, Abdül Razzakın (Musannaf) ı da İstanbul, Hind, Pakistan, Yemen ve daha başka yerlerin kitaplıklarında saklı bulunmaktadır. Dolayısıyla (Musannaf) kitabına baktığımız zaman, aynı Hadîsin orada dahi zikredilmiş olduğunu gördük. O halde Buhârî ile İbni Hanbel yalan söylemiş değildirler. Bu takdirde Abdül Razzakın kendisi yalan söylemiş olabilir; fakat isnat sırasında Abdül Razzakın aynı Hadîsi Ma'merden almış olduğu zikredilmiştir.

İlimin ne güzel bir talihi varmış ki Ma'merin (Câmi') kitabından iki nüsha mevcuttur. Bunlardan birisi Ankarada, diğeri İstanbulda mahfuz bulunmaktadırlar. Ma'merin (Câmi') kitabına baktığımız zaman, aynı Hadîsin orada dahi mevcut olduğunu gördük. O halde Buhârî, İbni Hanbel ve Abdül Razzak yalan söylememişler. Bu durum karşısında acaba Ma'mer mi yalan söylemiş?. Isnat, bize Ma'merin aynı Hadîsi Hemmâmdan aldığını söylüyor.

İlim tarihinin ne güzel bir tecellisi varmış ki, Hemmâmın (Sahife) adını taşıyan Hadîs kitabının bir nüshası Şamda, diğeri bir nüshası da Berlinde bulunmaktadır. Nesredilen bu kıy-

metli nüshaya bakıldıkta, aynı Hadîsin Hemmâmın (Sahife)-sinde dahi mevcut olduğu görülmüştür. 101 H. yılında vefat eden Hemmâm, Ebu Hüreyre gibi Yemenli olup, buna şakirtlik etmişti. Ebu Hüreyre, Peygamberin sözleri arasından seçtiği 138 Hadîse (El-Sahife, El-Sahiha) adını vererek bunu kendi şakirdi ve memleketlisi olan Hemmâma bağışlamıştı. Ebu Hüreyre 58 veya 59 H. yılında vefat ettiğine göre (El-Sahife, El-Sahiha) yı kendi şakirdi için birinci Hicret yılının ilk yarısında yazmış olsa gerektir.

Zikre şayandır ki muhaddislerin birbiri arkasında yazdıkları bu kitaplardaki Hadîsler müdekkikleri dehşete düşürecek kadar, birbirlerine uygundurlar. Bu sıhhat ve mütabakatın başlıca âmili, Müslümanların Peygamberin Hadîslerini toplamakta gösterdikleri dikkat ve titizliktir. Zira Müslümanlar bu gibi hallerde tedvinin her iki vasıtası olan yazıya ve ezbere aynı zamanda ehemmiyet vermişlerdi. Büyük muhaddisler rivâyetin yalnız mânasına bakmayıp onun lâfzı üzerinde dahi aynı titizlikle durmuşlardı.

DİĞER DİNLERLE KARŞILAŞTIRMA

Musa Aleyhisselâmın Tevratı, mahdud nüshalarda mahfuz idi. Babil Hükümdarı Buhtunnassar, Filistini fethettiği zaman, bütün Tevrat nüshalarını yaktı. Rivâyete göre, bu hâdiseden yüz sene sonra, Azra Peygamber, Tevratı kendi ezberinden yazmıştı. Daha sonra Romalılar Filistini fethedip Tevratın bütün nüshalarını bir daha yaktılar. Fakat halk, kendi hafızalarına güvenebildikleri kadar güvenerek, Tevratı tekrar yazdılar. Böyle bir Tevrata itimat caiz olduktan sonra, Peygamberimizin Hadîslerini ihtiva eden kitaplara itimat nasıl caiz olmasın!

Hind Brahmanlarının mukaddes kitabı olan Veda, uzun asırlar boyunca yazılmamıştı. Sonraları, bir tek kişinin rivâyetine itimat edilerek yazılmıştı. İsa Aleyhisselâm, İncilin yazılmasıyla alâkadar olmamıştı. O, halka yalnız va'z ederdi. Onun va'zlarını kavrayan kavrar, unutan unutturdu. Hıristiyanlar, bizim ve kendilerinin Peygamberi olan Hazreti İsanın hayatını ilk defa ondan takriben iki yüz sene sonra yazdılar. Bu ilk yazıdan sonra, başka İncil yazıları da görüldü. Halk bunlardan dört tanesini esas tutarak «Dört İncil» adıyla yâdetti. Bugün elimizdeki İnciller, işte bu dört İncilden ibarettirler

Bunlar, ne Kur'ana ve ne Hadis kitaplarına benzerler. İnci kitapları. İsa Aleyhisselâmın doğuşunu, nesebini, terbiyesini, vaızlarını (ve iddiaya göre) ölümünü zikrederler. Bu gibi Hind ve Hıristiyan kitaplarına itimat caiz olduktan sonra, İslâmın Hadis kitaplarına kat kat itinat caizdir. Kur'anı Kerimin, diğer din kitaplarına nisbetle, sıhhati onlarla herhangi bir mukayeseye tâbi tutulamayacak kadar üstüdür. İki taraf arasındaki fark çok büyüktür.

(O, Allah sizi yerin vârisleri kıldı ve sizleri birbirlerinizden kat kat üstün tuttu ki, size ihsan buyurduğu nimetlere ne derece lâyık olduğunuzu denesin) Sûre 6, Âyet: 165.

BİBLİOGRAFYA

- 1— Makrîzî: El-Haberü an-il aşr. Cilt 4, Bab: El-Kitabe (yazma İstanbul).
- 2— Siret kitaplarına bak.
- 3— Tarihi Tabarî; sahife 1539.
- 4— İbni Asâkir, Kastallânî, Makrîzî, Halebî v.s.
- 5— Siret İbni Hişâm; s. 332.
- 6— Siret İbni Hişâm; s. 341-344; Ebu Ubeyde Kitabül Emval s. 517.
- 7— İbni Hanbel: Müsned C. 4, s. 141.
- 8— Buharî: Sahih, Kitabül Cihad; Bab Kitabül İmam il nâs 181 - 56.
- 9— Buharî: 32-3 Kitabül ilm; Bab Kitabül-ilm.
- 10— Tirmizî Ebvabül-ilm; Bab mâ câ'e fil ruhsati fihi.
- 11— Aynı kaynak.
- 12— Darîmî: Bab 43 (Menrahhasa fi kitabetil-ilm).
- 13— El Hatib: Tâkyidül-ilm s. 95-96; Ramurmüzi. El-Muhaddis el-Fazıl: Babül kitabe.
- 14— İbnü Abdil Berr °Câmi: Beytül-ilm 4/1.
- 15— İbni Hacer: Tehzibül-tehzib 198/4; 232.
- 16— Tirmizî: Kitabül Ahkâm.
- 17— El-Hatib: Takyidül-ilm 29/31.
- 18— Nercisî: Tezkiratül-Huffaz 5/1.
- 19— Ma'mer: Câmi; Bab: Kitabül-ilm; Abdül-Razzâk, Musannaf: Kitabül-ilm. (Yazma Türkiye).